

ZELENOHORSKÝ KRYPTOGRAM ANEB GENIÁLNÍ PODVOD?

(KAREL NESMĚRÁK)

Otázka *Kdy vznikly Rukopisy královédvorský a zelenohorský?* zůstává více než 190 let, které uplynuly od jejich nalezení, nezodpovězena. Jak to v současnosti s názory na stáří RKZ vypadá? V podstatě lze rozlišit tři možné hypotézy. Většinový názor klade vznik Rukopisů do doby národního obrození a hledá autora v osobě Václava Hanky či Velkého Neznámého Falzátora. Zastánci středověkého původu Rukopisů soudí, že se jedná o orální poezii, u níž je třeba rozlišovat dobu vzniku básní (lépe řečeno písní) a dobu fyzického zápisu; RZ vznikl asi v 10. století a fyzicky byl zapsán ve 13. století, RK obsahující zpěvy z 8. až 13. století byl zapsán ve 14. století. Třetí názorový proud klade vznik Rukopisů do doby mezi středověk a národní obrození, a to buď do počátku 16. století (prof. Daneš), nebo do doby barokní (prof. Krejčí).

Metody, jimiž byly a jsou tyto hypotézy prosazovány, nebyly a nejsou vždy nejvědeckější ani nejčestnější. V krátkosti nelze přirozeně celou otázku RKZ přednést, pojďme se však vydat za tajemstvím jednoho malého místa, tzv. kryptogramu v Rukopisu zelenohorském, na němž lze demonstrovat, jak to s Rukopisy vypadalo a vypadá.

Velké Rukopisné boje

Po nálezů Rukopisů se o jejich středověkém původu nepochybovalo a oba se staly jedněmi z nejčtenějších a nejvydávanějších českých děl. Pomineme-li jistou skepsi Dobrovského vůči RZ, jehož námitky však vyvrátili Palacký se Šafaříkem, pak zásadní obrat v názoru na datování Rukopisů přinesl rok 1886. Do čela odpůrců středověkého původu RKZ se postavil T. G. Masaryk, který ve svém časopise *Athenaeum* požádal jazykovědce Jana Gebauera (původně obhájce Rukopisů) o zveřejnění filologického rozboru RKZ, vyvracejícího středověký původ textů. Gebauer ve svém článku shrnul své výhrady vůči Rukopisům a zároveň uvádí: ... „*netvrším, že by odchylky v jazyce RKském a RZském vytčené naprosto nedaly se vysvětliti jinak než nepřesností těchto rukopisův... Kdybychom znali jazyk staročeský všecek a kdybychom na základě té známosti mohli bezpečně tvrditi, že v něm nikdy a nikde nebyvalo těch zvláštností, které vytýkám v RKském a RZském, tedy musili bychom ovšem i tvrditi, že RKský a RZský nejsou původu starého. Avšak jazyk staročeský*

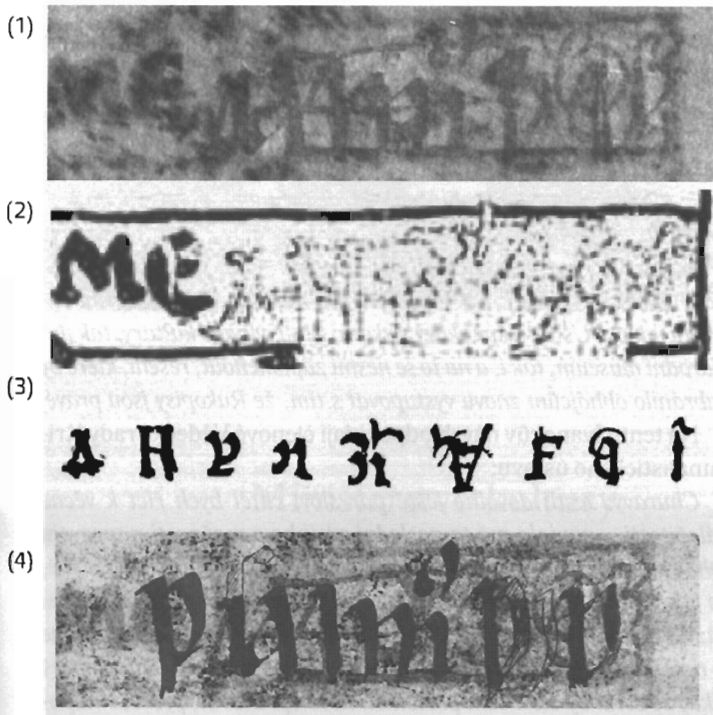
všecek nám znám není, nýbrž známe jej jen částečně... Protož musíme dopustiti a já ovšem také dopouštím, že v jazyce staročeském bývaly také některé věci a zvláštnosti, kterých nyní neznáme.“ Proto navrhuje zkoumání RKZ exaktnějšími vědami, zejména chemií a paleografii, a shrnuje: „*Budou-li tyto zkoušky s to, aby bezpečně prokázaly starobylost RKského i RZského, podřídí se tomu pochybnosti filologické a pro odchylky zejména jazykové bude nám očekávati a hledati pravděpodobných výkladů jiných.*“

Chemický průzkum RKZ provedli dva přední čeští chemici Vojtěch Šafařík a Antonín Bělohoubek. Oba nezávisle na sobě dospěli ke zjištění velkého stáří RK (pro vyhocenost sporu ke zkoumání RZ nedošlo, přestože původně mělo po RK následovat). Přestože chemie, jak Gebauer požadoval, prokázala starobylost RK, prohlásili náhle odpůrci, že chemie nemůže prokazovat pravost, ale jen nepravost. Podobně na práce obhájců, v nichž vyvraceli jednu Gebauerovu jazykovědnou námitku za druhou, odpověděl Gebauer geniálním sofismatem: „*Dejme tomu, že obhájcové vyvrátili šťastně a důkladně všechny námitky odpůrcův. Je tím obhájena a dokázána pravost RKského? Nikoliv! Nýbrž dokázáno je jen to, že námitky odpůrcův byly nesprávné.*“

Polemika tak stíhala polemiku, objevovaly se i jízlivé satiry a karikatury, a do celého sporu se zapojili i novináři, kteří svými články psanými pro tu či onu stranu zcela přehlušili odborný a věcný dialog. Celý spor vlastně jen potichu doutnal a každá ze stran žila v přesvědčení, že obhájila své stanovisko. Díky tomu unikl pozornosti i jeden z rozhodujících aktů v neprospěch Rukopisů. Roku 1893 na podnět Gebauerova žáka, germanisty Arnošta Krause, rozhodlo rakouské ministerstvo vyučování o jejich přeřazení z literatury středověké do literatury národního obrození. Všichni studenti se od těch dob učí, že RKZ jsou romantické padělký z počátku 19. století.

Zelenohorský kryptogram

Zdá se až neuvěřitelné, že celý spor „vyřešil“ objev takzvaného kryptogramu Hanka fecit. V roce 1899 publikoval v *Listech filologických* jazykovědec Ladislav Dolanský článek, ve kterém tvrdil, že v litografické kopii Rukopisu zelenohorského (tedy nikoliv

Zelenohorský kryptogram

(1) fotografie záhadného místa ve 14. řádku čtvrté strany Rukopisu zelenohorského, (2) totéž místo podle Hennigovy litografie z roku 1840, (3) Dolanského interpretace „vHanKAFecit“, (4) interpretace Ivanovova týmu „psalm° VI D° neboli šestý Davidův žalm.“

na originálu!) přečetl ve změti čar, která se nachází na 14. řádku čtvrté strany, slova „vHanKAFecit“, tedy latinské „V. Hanka udělal“. Závěr byl jasný: znamená to přiznání pachatele! Chemické zkoušky, obrana jazykovědná i historická byly zapomenuty, a konečný „důkaz“ zahájil vítězné tažení do učebnic a dějepisných prací.

Až do roku 1911 se nikdo nepokusil tuto skutečnost ověřit. Tehdy se o existenci kryptogramu chtěl přesvědčit Slovinec Davorin Žunkovič, a ke svému překvapení v originálu žádný kryptogram nenašel, a celé Dolanského tvrzení se ukázalo čirou fantazií. Do celého sporu byl zapojen i fotografický průzkum. Vynikající výsledky na tomto poli přinesl především prof. Viktorin Vojtěch, původně odpůrce středověkého původu RKZ, který v letech 1927–1928 zhotovil doslova stovky fotografií RKZ pomocí snímků v různých oborech spektra (rentgenové, fluorescenční, ultrafialové, viditelné oblasti záření). Intenzivně se věnoval i problematice zelenohorského kryptogramu, o němž napsal „kryptogram »Hanka fecit« není rozhodně to, co se v něm hledalo. Je to záhadná čmáranina, složená z několika vrstev barvy, různého složení, takže ji nelze rozluštit.“ Svě průzkumy nakonec shrnul slovy „mohu prohlásit, že RKZ nemohly být vyrobeny v době nové, tedy že to nejsou novodobé padělky. Vyrobiti RKZ v letech 1817 bylo

Když 16. září 1817 našel, tehdy šestadvacetiletý, Václav Hanka ve věžní kobce královédvorského chrámu sv. Jana Křtitele několik pergamenových lístků velikosti malého sešitku, jistě netušil, že otázka jejich datování bude českou literaturu a historii provázet po dlouhá desetiletí. O rok později se k Rukopisu královédvorskému přidružil i Rukopis zelenohorský (tehdy ještě nazývaný Libušin soud) zaslaný anonymně hraběti Kolowratovi pro nově ustavené Vlastenecké muzeum v Čechách.

by tedy chemickým zázrakem – a v ty věda nevěří.“ Přesto odpůrci středověkého původu Rukopisů setrvali na svém stanovisku, že RKZ jsou padělky Václava Hanky z počátku 19. století. Ačkoliv byla mystifikace zelenohorského kryptogramu vyřešena, objevilo se v roce 1935 v dodatcích Ottova slovníku naučného tvrzení, že kryptogram Hanka fecit se skrývá v Rukopise královédvorském!

Literatura faktu a kriminalistika

Když došlo v souvislosti s blížícím se 150. výročím nálezu RKZ, ve druhé polovině 60. let 20. století, k oživení Rukopisné problematiky, obrátili se zbývající obránci Rukopisů na Československou akademii věd. Požádali o nový průzkum RKZ moderními chemickými metodami. Z podnětu Mojmíra Otruby, ředitele Ústavu pro českou literaturu, byla však vedením ČSAV tato akce zamítnuta jako zbytečná.

V té době se celou záležitostí zabýval i spisovatel literatury faktu Miroslav Ivanov. Tomu se podařilo do věci zainteresovat Kriminalistický ústav Veřejné bezpečnosti, „mající výtečné odborníky, dokonalé přístroje a možnosti ke zcela objektivním a ničím neovlivněným závěrům“, jak Ivanov napsal. Tým, který kromě Ivanova tvořili dva pracovníci Kriminalistického ústavu Jindřich Sitta a Dobroslav

Srnc, dále akademický malíř-restaurátor Jiří Josefík a konečně „zástupce“ Rukopisné obrany právník Jaroslav Šonka, vstoupil do historie jako tzv. Ivanovův tým. „Objektivnost“ zkoumání spočívala například v publikaci částečných výsledků zkoumání v beletristických pracích Ivanova v průběhu průzkumu, tedy před konečnými výsledky. Jednou ze zásadních metod průzkumu nebylo použití chemických metod a „dokonalých přístrojů“, ale vizuální pozorování RKZ restaurátorem Josefíkem, který „odkrýval“ skutečnosti svědčící v neprospěch stáří Rukopisů. Jak to bylo v případě našeho zelenohorského kryptogramu? Ivanovův tým jich našel hned pět! Dělo se tak pomocí nápověd od „obránce“ Šonky, například:

Josefík znovu cosi říká, naklání se nad mikroskop, opakuje ještě jednou, že tam vidí i písmeno p. Dodává: „Z kryptogramu před iniciálkou D vyluštili paleografové slabiku mus. Teď jsem vám naznačil další písmeno. Nedává to nějaký smysl?“ Šonka nadýchne a odpovídá: „podívejte se, prosím vás, jestli tam někde nenajdete ještě s...“ Malíř se sklání nad mikroskop... „Máte pravdu, je tady.“ ... „Takže bychom měli skupinu ps. Rozumíte tomu?“ ptá se Šonky. „Snad. Ta písmenka by dávala smysl. Znáš totiž slovo, které obsahuje všechny tyto hlásky beze zbytku. Pouze má o písmenko víc...“ „Moment,“ přerušuje ho Josefík a dívá se znovu pozorně... Potom připouští „Na tomto rentgenogramu je zbytek jakéhosi písmena v mezeře mezi s a l. Vypadá to jako částčky a.“

Takovým způsobem byly před všemi iniciálkami Rukopisu zelenohorského „odhaleny“ nápisy „psalmus“ neboli žalm a následně vystavěna hypotéza, že celý rukopis je palimpsestem, tedy rukopisem, kde byl původní text – údajně latinský žaltář ze 13. století – odstraněn a teprve poté falzátorem zapsán text Rukopisu zelenohorského.

Zatímco veřejnost byla díky Ivanovovým knihám informována, že RKZ jsou definitivně prokázána falza z počátku 19. století, ukázalo oponentní řízení (běžná součást každého skutečně vědeckého průzkumu) v Kriminalistickém ústavu, že závěry týmu jsou povytce spíše přáním než skutečností. Deset oponentů se shodlo, že závěry týmu jsou neprůkazné, plně spekulativních tvrzení, postrádají využití moderních metod, zcela chybí popis přístrojů a podmínek měření, takže ty nejsou reprodukovatelné a podobně. O tom, že si těchto skutečností byl Ivanovův tým dobře vědom, svědčí přepis závěrečné diskuse při oponentním řízení na Vědecké radě Kriminalistického ústavu VB dne 4. března 1975, kde Ivanov akceptuje odmítavé stanovisko oponentního řízení, ale zároveň hledá řešení, jak z nastalé situace:

Ivanov: ... sám za sebe se domnívám, že by přece jsme tady měli zvážit především, co s tím dál. Plně chápu Kriminalistický ústav, plně chápu to, že jsou zde chemické nedostatky a že máte právo na ty chemické nedostatky poukazovat. Na druhé straně je třeba zvážit, že tu existuje obec obhájců, která přivítala by s nesmírným potěšením, někdy možná s nacionalistickým potěšením, že se tu vlastně nic nedokázalo a že vlastně ty všechny pokusy byly chybné nebo nedostatečné.

Tak abychom zvážili, jak z této situace. To je vlastně asi smysl tady toho sedění. Možná, že by stálo za úvahu uvažovat, kdyby někteří chemikové, třeba tady s. Karnet jako náš oponent nejzákladnější, nebo př. s. Janák, případně další, se zamysleli nad chemickou částí protokolů, co by z toho se mělo vyškrtnout, aby nenahrávalo obhájcům. Když totiž se zase vydá prohlášení, že, dejme tomu, pokusy nebo protokoly, nebo záznamy nebo ať už se to vede jakkoliv, nebyly prováděny vědecky a že se tedy nedokázalo, že běží o podvržení. Já se domnívám, že by to nebylo moudré. ... Prostě je třeba nalézt přijatelné optimální řešení jak pro Ústav jako takový, tak pro Ministerstvo kultury, tak pro Národní museum, tak i, a na to se nesmí zapomenout, řešení, které by zabránilo obhájcům znovu vystupovat s tím, že Rukopisy jsou pravé.

Na tento Ivanovův návrh odpovídají členové Vědecké rady Kriminalistického ústavu:

Churavý: Jestli dovolíte ještě pár slov, chtěl bych říct k věcné záležitosti... zaujala mě ta poslední zmínka o možnosti napravení toho co se jaksi nepodařilo v tom protokolu. Ono ne nadarmo se říká, co je psáno, to je dáno, a protokol v našich rukách je vždycky velmi vážná věc. Myslím si, že protokol o takové věci jako o které jednáme je tím vážnější a domnívám se, že je třeba podpořit s. Mencla, který říká, že stěží by šlo v tom protokolu něco opravovat, protože napomáhat něčemu, to bysme se mohli dopustit ještě chyby na druhou, protože bysme mohli třeba v dobré vůli něco udělat pěkné, bysme zastřeli to, že to vlastně pěkné není a vlastně bysme se mohli sami stát tím způsobem jakými falzifikátory. (důraz –kn–)

pplk. Penzěš: To je důležitá otázka, kterou je třeba si uvědomit, protože plně sdílím názor, který tady byl vyjádřen, abychom se nedopustili další falzifikace, protože měnit protokoly, to je falzifikace. (důraz –kn–)

Ivanovovým řešením problému stáří RKZ mělo tedy být vytvoření falešných Protokolů o chemickém průzkumu, dokazujících jejich vznik na počátku 19. století. Kriminalistický ústav to tehdy nedovolil. Protokoly Ivanovova týmu tak vyšly až v roce 1993 opředeny legendou o politickém pozadí celého případu, jež nedovolilo publikaci v roce 1975. Je příznačné, že posudky oponentů vydány nebyly.

Kteraký by konec boj měl vzieti

Přes snahu odpůrců stáří Rukopisů prokázat jejich vznik na počátku 19. století, zůstává odpověď na otázku, kdy Rukopisy vznikly, nezodpovězenou. Nic na tom nemění ani mystifikace kolem zelenohorského kryptogramu či pokusy o „úpravu“ Protokolů během průzkumu RZK tzv. Ivanovovým týmem. Roušku nad tajemstvím Rukopisů by mohlo poodhalit až využití skutečně objektivních a moderních metod, které má dnešní věda již k dispozici.

KAREL NESMĚRÁK, narozen 1974, RNDr., PhD., analytický chemik.

Na PŘF UK přednáší analytickou chemii a toxikologii. Problematice RKZ se věnuje od roku 1991, od roku 2003 je předsedou České společnosti rukopisné.